
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 343.121.4:343.22 | DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(114\)10](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(114)10)

NIKITENKO Victor | Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor at
the Department of Legal Support of Business Activity,
Kyiv National University of Trade and Economics
E-mail: v.nikitenko@knute.edu.ua | 19, Kyoto str., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1785-1819

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Досліджено європейські стандарти захисту та забезпечення прав суб'єктів кримінальних правопорушень, їхнє закріплення в Конституції України та вітчизняному кримінальному законодавстві. Визначено, що притягнення осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, до відповідальності має базуватися на сукупності принципів, прописаних у кримінальному законодавстві України та міжнародно-правових актах, спрямованих на забезпечення дотримання прав людини й основоположних свобод.

Ключові слова: європейські стандарти, права людини і основоположні свободи, верховенство права, суб'єкт кримінального правопорушення, принципи призначення покарання.

Постановка проблеми. Питання протидії злочинності загалом і в окремих сферах життєдіяльності суспільства зокрема завжди відрізнялися особливою актуальністю. Розробляючи певні стратегії, напругами й програми запобігання цим негативним явищам, переважно поза увагою залишається проблема захисту прав осіб, що вчинили суспільно небезпечні діяння – суб'єктів кримінальних правопорушень.

У теорії кримінального права визначається, що суб'єкт кримінального правопорушення невіддільно пов'язаний з іншими його елементами (об'єктом, об'єктивною та суб'єктивною сторонами). Варто вказати, що Кримінальний кодекс України (ККУ) ототожнює суб'єкта кримінального правопорушення з особою, що підлягає кримінальній відповідальності.

Слушною є думка В. І. Терентьєва, який зауважує, що «суб'єкт злочину є початковою ланкою кримінальної відповідальності за своїми ознаками (або їх відсутністю), що визначає характер відповідальності. Тому в процесі криміналізації та реалізації кримінальної відповідальності ознаки суб'єкта злочину є підставою для диференціації кримінальної відповідальності як основного напрямку реалізації сучасної кримінальної політики» [1, с. 58].

Кримінальні правопорушення здебільшого вчиняються особами, які мають певні навички, здійснюють різного виду діяльність (зокрема фінансову або господарську), без чого вони б не змогли вчинити відповідні кримінально карані діяння. У процесі притягнення до кримінальної відповідальності важливо забезпечити дотримання прав людини й основоположних свобод суб'єктів кримінальних правопорушень, особливо за наявності в них певних спеціальних ознак.

Попри вчинення будь-якого виду кримінального правопорушення, його суб'єкт має рівні з іншими членами суспільства конституційні (фундаментальні) права людини та громадянина, що охороняються нормами ККУ, за винятком випадків, передбачених законодавством. Зокрема йдеться про встановлення кримінальної відповідальності за порушення виборчих, трудових прав тощо.

В юридичній літературі зазначено, що дотримання основоположних прав і свобод на рівні кримінального законодавства та його реалізації забезпечується принципами кримінального права разом з іншими засобами. У контексті цього особливо актуальною є проблема визначення шляхів реалізації конституційних та європейських положень щодо забезпечення прав і свобод підозрюваних, обвинувачених (засуджених) у законі України про кримінальну відповідальність [2, с. 196].

В умовах глобалізації у правовій сфері особливої актуальності набуває питання, яким чином забезпечуються та захищаються права суб'єктів кримінальних правопорушень відповідно до положень міжнародно-правових актів (договорів), а також яким чином ці положення імплементуються у вітчизняне кримінальне законодавство, та завдяки яким інститутам вони реалізуються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деяким проблемним аспектам, пов'язаним з притягненням особи, що вчинила кримінальне правопорушення, до кримінальної відповідальності відповідно до принципів кримінального права приділяли увагу відомі вчені. Актуальною є праця Є. В. Фесенка, який розглядав принцип гуманізму не лише в позитивному значенні, а й зосереджувався на спотворенні цього принципу в процесі нормотворчої діяльності та правозастосуванні, що призводять до антигуманізму [3]. Загальні принципи кримінального права держав Європейського Союзу досліджував В. В. Налуцишин [4]. Проблеми призначення додаткових покарань, як-от: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною

діяльністю й конфіскація майна згідно з основними принципами кримінального права присвячена праця С. С. Титаренка [5]. Реалізація загальних і спеціальних засад призначення покарання стали предметом наукового пошуку Р. Ш. Бабанли [6]. Принципи кримінального права, що забезпечують не лише дотримання природних (основоположних) прав суб'єкта кримінального правопорушення, а й водночас можуть бути застосовані цим суб'єктом для захисту своїх прав, свобод і законних інтересів, досліджено А. В. Ландіною [7]. Симбіоз національного й міжнародного рівнів регламентації (принцип *non bis in idem* у кримінальному праві України) висвітлено науковцем О. О. Житним [8]. Проте останніми роками наукові дослідження вчених не повною мірою охоплювали означену проблематику.

Метою статті є визначення європейських стандартів забезпечення й дотримання прав людини та основоположних свобод суб'єкта кримінального правопорушення, а також їхнє закріплення в нормах законодавства України.

Матеріали та методи. Інформаційною основою для дослідження статті є праці науковців у визначеній сфері, чинні міжнародно-правові акти, законодавство України, кримінологічний поняттєвий апарат. Методологічною базою дослідження є низка загальнонаукових, спеціальних кримінально-правових і кримінологічних методів: системний, формально-юридичний, логічний, порівняння, аналізу.

Результати дослідження. Притягнення до кримінальної відповідальності повинно базуватися не лише на вітчизняних базових положеннях, але й на певних міжнародних правових стандартах, що насамперед спрямовані на забезпечення дотримання прав людини й основоположних свобод на всіх рівнях взаємодії (людей між собою та державою). Так, під час кримінально-правових відносин усі права, свободи та інтереси сторін мають бути забезпечені одночасно й рівною мірою. Натомість переважно складається ситуація, у якій права суб'єктів кримінальних правопорушень практично завжди залишаються менш за все захищеними, хоч такі суб'єкти наділені всіма конституційними правами, як й інші законотворчі громадяни. Така ситуація не залежить від статусу суб'єкта кримінального правопорушення – загальний чи спеціальний.

З огляду на основне завдання кримінального судочинства – притягнення до відповідальності особи, що винна у вчиненні кримінального правопорушення, така процедура має відбуватися у певних правових межах, які визначаються принципом верховенства права. Цей принцип реалізується в усіх, без винятку, національних нормативно-правових актах і закріплений на міжнародному рівні, а також втілений у низці європейських конвенцій, декларацій тощо.

Сутність верховенства права становить основоположний принцип демократичної держави, який означає пріоритет природних прав людини в суспільстві та права над державою, що знаходить свій прояв

у верховенстві Конституції та правових законів й у підкоренні органів публічної влади правовим органам, а також в імперативі, що жодна людина не є вищою за закон [9, с. 16].

Однією з найважливіших складових такого принципу є повага до прав і свобод людини. Тому навіть у разі вчинення злочину притягнення до кримінальної відповідальності винної особи має відбуватися з дотриманням прав і свобод людини – суб'єкта злочину.

Щодо захисту прав людини та основоположних свобод суб'єкта кримінального правопорушення, зокрема й спеціального, то ці європейські правові стандарти закріплені у формі принципів у Загальній декларації прав людини 1948 року (далі – Декларація) і Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція). Такі стандарти, як і будь-який стандарт взагалі, стосуються всіх суб'єктів, що включені у сферу дії відповідних нормативно-правових актів. Оскільки вказані міжнародні нормативно-правові акти стосуються кожної людини без винятку, дія включених у ці акти норм розповсюджується рівною мірою на осіб, потерпілих від кримінального правопорушення, та осіб, винних у їх вчиненні.

Визначені вказаними документами стандарти, з точки зору їхнього застосування до суб'єктів кримінальних правопорушень, втілені у вітчизняне кримінальне законодавство та відображені в теорії кримінального права як принципи кримінального права та призначення покарання. Ці принципи, хоч є взаємопов'язаними між собою, проте їх не можна вважати тотожними. Таке твердження обґрунтовано тим, що принципи призначення покарання є більш спеціальним відносно принципів кримінального права, оскільки стосуються лише інституту покарання та практики його застосування. З огляду на те, що основною формою реалізації закону про кримінальну відповідальність є призначення судом покарання, то європейські правові стандарти реалізуються у формі принципів призначення покарання, що гарантують у кінцевому результаті дотримання прав, свобод і законних інтересів суб'єктів кримінальних правопорушень – осіб, винних у їх вчиненні.

До принципів призначення покарання варто віднести такі: законності; визначеності покарання в судовому вирокі; доцільності покарання; обґрунтованості й обов'язкового мотивування покарання у вирокі; справедливості покарання; пропорційності покарання; гуманізму; індивідуалізації покарання; вини; рівності перед законом; справедливості. Виконання цих принципів є однією з вагомих гарантій дотримання прав суб'єктів кримінальних правопорушень у процесі правозастосування норм кримінального законодавства щодо призначення покарання. Вказаний перелік принципів призначення покарання не є вичерпним.

Принцип *законності* призначення покарання (*nullum crimen sine lege*) означає, що покарання винуватій особі призначається суто відповідно до норм чинного законодавства та не може виходити за його

межі, чітко відображає положення ст. 7 Конвенції, ч. 2 ст. 11 Декларації однакового змісту «покарання виключно на основі закону», а також ст. 9 Декларації («ніхто не може підлягати свавільному арешту, затриманню чи вигнанню») [10; 11].

Принцип *визначеності* покарання передбачає, що покарання має бути чітко визначено у вироку суду, для винесення якого суд повинен об'єктивно дослідити й з'ясувати всі обставини кримінального провадження, особистості винного та визначити суспільну небезпечність інкримінованого діяння особі, що притягується до кримінальної відповідальності. Цей принцип безпосередньо пов'язаний з попереднім, оскільки покарання має призначатися відповідно до норм кримінального законодавства, що також є проявом принципу законності. Цей принцип також є гарантією дотримання положень ст. 7 Конвенції та ч. 2 ст. 11 Декларації.

Необхідною умовою використання принципів *обґрунтованості* покарання та *мотивації* будь-якого з призначених покарань є застосування примусових заходів саме щодо особи, визнаної судом винною у вчиненні конкретного кримінального правопорушення (суб'єкта суспільно небезпечного діяння), причому судові рішення має бути мотивованим. Кожне покарання повинно бути фактично (фактичні обставини конкретного кримінального правопорушення) та юридично (законність) обґрунтованим. Це означає, що вирок суду має містити конкретно та однозначно викладені в повному обсязі фактичні обставини кримінального провадження, тобто такі обставини мають бути закріплені на законодавчому рівні або логічно впливати з їхнього змісту. Необхідність мотивації покарання заснована на єдності кримінального правопорушення та покарання, що знаходить свій конкретний вираз у вироку, а також впливає з самої структури багатьох санкцій. Цей принцип також гарантує дотримання зазначених положень ст. 7 Конвенції та ч. 2 ст. 11 Декларації.

Принцип *доцільності* призначення покарання тісно пов'язаний із попередніми, оскільки доцільним може бути лише те покарання, що є законним, обґрунтованим, справедливим, гуманним, призначеним з урахуванням принципу індивідуалізації кримінального покарання, а також мети й завдання кримінального права. Два останні принципи гарантують дотримання положень, закріплених у ст. 6 Конвенції та ст. 10 Декларації.

Принцип *справедливості* покарання вимагає дотримання правила, згідно з яким вибір суворішого покарання має залежати від характеру та ступеня суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення й особи, що його вчинила. У межах цього принципу передбачено, що покарання повинно враховувати повною мірою об'єктивно встановлені обставини кримінального правопорушення, дані про його суб'єкта, а також відповідати моральним нормам і переконанням, культурним цінностям, напрямам кримінально-правової

політики. Цей принцип гарантує дотримання ст. 3, ст. 5 Конвенції та Декларації, що забороняє катування, нелюдське чи таке, що принижує гідність, ставлення чи покарання, ст. 13, ст. 14 Конвенції, що гарантує відповідно захист суб'єкту злочину та забороняє дискримінацію.

Розглядаючи принцип гуманізму, варто визначитися з філологічним значенням цього слова. Гуманізм (лат. *humanus* – людський, людяний – один з принципів права в демократичній державі, за яким визнається цінність людини та особистості, її право на свободу, вільний розвиток і виявлення своїх здібностей, утвердження пріоритету блага людини як критерію оцінки суспільних відносин, що ґрунтується на принципі рівності та справедливості [12, с. 129].

Принцип *гуманізму* призначення покарання передбачає, що кримінальне покарання має виявлятися у мінімумі кримінально-правової репресії щодо винуватих осіб з урахуванням усіх обставин справи. Це стосується однаковою мірою всіх засуджених незалежно від виду покарання.

Здебільшого в європейських державах принцип гуманізму ґрунтується на міжнародно-правових актах і конституційних засадах. Зокрема у Загальній декларації прав людини 1948 року зазначено: «Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання» (ст. 5) [10]. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року містить за змістом однакове положення: «Ніхто не може зазнавати катувань чи жорстокого, нелюдського або такого, що принижує його гідність, поводження чи покарання. Особа не має піддаватися без її вільної згоди медичним або науковим дослідженням» (ст. 7) [13].

У контексті цього питання слушною є позиція В. В. Налуцишина, який зазначає, що «принцип гуманізму, виходячи з міжнародно-правових приписів, закріплюється в конституціях різних країн, визначає зміст кримінального законодавства й зазвичай знаходить своє вираження в кримінальних законах у вигляді закріпленого принципу поваги до людської гідності. У сфері реалізації кримінального закону принцип гуманізму проявляється шляхом регулювання відносин між суспільством, державою та людиною, між членами суспільства на основі поваги та уваги до гідності особи, створення умов, необхідних для нормального існування членів суспільства. Законодавче закріплення в кримінальному законі положення щодо забезпечення гідності людини є одним з елементів принципу гуманізму. За формулювання принципу гуманізму законодавець виходить з положення заборони жорстоких, болісних і таких, що принижують людську гідність, покарань» [4, с. 12].

У міжнародно-правових документах і конституційних положеннях принцип *вини* формулюється як принцип презумпції невинуватості. У цьому разі йдеться про положення, закріплене у ч. 2 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року,

в якому зазначено, що: «Кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно з законом» [13]. Аналогічне нормативне закріплення є у ч. 2 ст. 6 Конвенції, в якій наголошено: «Кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення вважається невинуватим, поки його винність не буде доведено відповідно до закону» [11]. Такий принцип прописаний у ст. 62 Конституції України та втілений у загальні засади кримінального провадження [14].

Суть принципу *рівності перед законом* означає, що особи притягуються до кримінальної відповідальності на загальних підставах, визначених кримінальними законодавствами держав, однакових вимогах щодо постановлених судових рішень, умов звільнення від відбування покарання та усунення кримінально-правових наслідків. Цей принцип має закріпити невідворотність покарання будь-якої особи, що вчинила кримінальне правопорушення (ухилення від кримінальної відповідальності) незалежно від службового становища та правового статусу в суспільстві або державі. Положення рівності перед законом містить Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські й політичні права. Також цей принцип є вітчизняним конституційним приписом та загальною засадою кримінального провадження.

Суттю принципу *справедливості*, з огляду на кримінально-правові відносини, є відшкодування потерпілим збитків, завданих кримінальним правопорушенням. У цьому разі потерпілий виступає як цивільний позивач до суб'єкта кримінального правопорушення, що за процесуальним статусом є цивільним відповідачем. Цей принцип є одним з положень Європейської конвенції та закріплений у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві. Крім того, реалізація принципу справедливості в нашій державі здійснюється через Закони України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» та «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Принцип *індивідуалізації* призначення покарання базується на тому, що покарання має індивідуальний характер. Це відповідає вимогам законодавства, що юридична відповідальність має індивідуальний характер і застосовується безпосередньо до особи, що вчинила кримінальне правопорушення. Будь-яка особа, що не причетна до вчинення кримінального правопорушення, не може бути притягнута до відповідальності замість винуватої особи.

Забезпечення розумного балансу публічних і приватних інтересів у разі обґрунтування істотності обмеження прав суб'єктів кримінальних правопорушень, які мають бути мінімально обтяжливими для

них, а також засобів досягнення таких обмежень публічних інтересів регулює у правовому полі принцип *пропорційності* (співрозмірності) покарання. Цей принцип дає можливість досягти розумного співвідношення між метою державного впливу та способами їхнього досягнення, що знаходить свій прояв як у матеріальному, так і у приватному праві [15, с. 79]. Цей принцип гарантує дотримання ст. 2, ст. 5–11 Конвенції та ст. 9–11 Декларації.

Щодо зазначених принципів призначення покарання в разі притягнення до кримінальної відповідальності спеціальних суб'єктів кримінальних правопорушень, то саме у цих випадках дотримання основоположних і конституційних прав і свобод є надто важливим. Така позиція обумовлюється ретельним дослідженням та урахуванням усіх встановлених обставин кримінального правопорушення, відповідно до принципів призначення покарання, адже без них практично неможливо повністю реалізувати відповідно до законодавства кримінальну відповідальність. Іноді, коли особа не володіє необхідними знаннями і навичками, не є фахівцем у певній сфері, зокрема економічній, банківській, фінансовій тощо, вона не зможе вчинити конкретне кримінальне правопорушення на відміну від тих суспільно небезпечних діянь, що вчиняються загальним суб'єктом кримінального правопорушення. Така обставина вказує на необхідність не лише призначення покарання повністю відповідно до сукупності принципів його призначення, але й закріплення цих принципів на рівні національних законодавств і міжнародно-правових актів (договорів).

Висновки. За результатами дослідження європейських правових стандартів щодо забезпечення прав суб'єктів кримінальних правопорушень можна дійти висновку, що права людини та основоположні свободи суб'єктів кримінальних правопорушень в Україні переважно імплементовано в Конституцію України, вітчизняне кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство. Позитивним і своєчасним кроком законодавця щодо таких дій стало втілення положення про обов'язковість використання в судовій практиці рішень Європейського суду з прав людини у Кримінальний процесуальний кодекс України, що є також джерелом кримінального процесуального законодавства.

У контексті окресленої проблеми вітчизняному законодавцю варто визначити сукупність найвагоміших принципів призначення покарання відповідно до міжнародно-правових актів і закріпити їх у ККУ, зокрема принцип гуманізму, оскільки антигуманність передусім стосується суб'єктів кримінальних правопорушень, пов'язаних з відбуванням покарання або звільненням від них.

Дослідження європейських стандартів забезпечення прав суб'єктів кримінальних правопорушень надає змогу не лише вдосконалити вітчизняне кримінальне законодавство, а й привести його відповідно до норм і принципів міжнародного кримінального права.

Подальші наукові зусилля з цієї тематики доречно спрямувати на узагальнення судової практики з питань не лише дотримання прав і свобод суб'єктів кримінальних правопорушень (підозрюваних й обвинувачених), а й призначення покарання й умов його відбування, а також звільнення осіб, що вчинили суспільно небезпечні діяння, від кримінальної відповідальності для забезпечення європейських стандартів та захисту їхніх прав людини та основоположних свобод.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Терентьев В. И. Ответственность специального субъекта преступления по уголовному праву Украины: дис. ... канд. юрид. наук. Одесса, 2003. 195 с.
2. Шемшученко Ю. С., Пархоменко Н. М. Конституційні принципи в нормах Кримінального кодексу України. Теорія та практика конституціоналізації галузевого законодавства України. Київ: Юридична думка, 2013. 308 с.
3. Фесенко Є. В. Гуманізація як принцип кримінального права України. *Юридична Україна*. № 8. 2018. С. 21-25.
4. Налуцишин В. В. Принципи кримінального права держав Європейського Союзу. *Засади функціонування кримінальної юстиції*: збірник тез Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 24 травня 2019 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. 86 с.
5. Титаренко С. С. Аналіз санкцій статей 205-1, 206, 206-2 ККУ. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. № 4 (80). 2017. С. 119-126.
6. Бабанли Р. Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів. Десна. Поліграф, 2019. 488 с.
7. Ландіна А. В. Забезпечення права суб'єкта злочину принципами кримінального права. *Судова апеляція*. № 1 (46). 2017. С. 66-73.
8. Житний О. О. Принцип non bis in idem у кримінальному праві України (симбіоз національного й міжнародного рівнів регламентації). *Вісник Кримінологічної асоціації України*. № 1. 2015. С. 39-50.
9. Руднева О. Міжнародні стандарти прав людини та принцип верховенства права: до проблеми співвідношення правових явищ. *Юридична Україна*. № 4. 2012. С. 15-19.
10. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. ст. 3103.
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р., з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11 та № 14 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
12. Словник юридичних термінів і понять. Навчальний посібник (за ред. професорів В. Г. Гончаренка та З. В. Ромовської): Київ, Юстініан. 2013. 600 с.
13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: http://zako№2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
14. Конституція України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
15. Аленін Ю. П. Поняття та система принципів кримінального провадження. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. праць / НУ «ОЮА». Одеса: Юрид. л-ра. 2014. Т. 14. С. 78-89.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2021.

Nikitenko V. European standards for ensuring the rights of subjects of criminal offenses.

Background. The topical issue is to ensure and protect the rights of subjects of criminal offenses in accordance with the provisions of international legal acts (treaties), which must be implemented in domestic criminal law and implemented with the help of relevant institutions.

The **aim** of the article is to determine the European standards of ensuring and respecting human rights and fundamental freedoms of the subject of a criminal offense and their enshrinement in the legislation of Ukraine.

Materials and methods. Current international legal acts, legislation of Ukraine, criminological conceptual apparatus. The methodological basis is a number of general scientific, special criminal law and criminological methods.

Results. A person who is prosecuted has human rights and fundamental freedoms defined by international legal acts (treaties), except as provided by law. Ensuring such rights and freedoms is based on a number of European conventions and declarations, which are embodied in domestic criminal law and reflected in the theory of criminal law as principles of criminal law and sentencing. First of all, European legal standards are implemented in the form of principles of sentencing, which guarantee the observance of the rights, freedoms and legitimate interests of the subjects of criminal offenses.

Conclusion. The domestic legislator should determine the set of the most important principles of sentencing in accordance with international legal acts and enshrine them in the Criminal Code of Ukraine, including the principle of humanism.

Keywords: European standards, human rights and fundamental freedoms, the rule of law, subject of a criminal offense, principles of sentencing.

REFERENCES

1. Terent'ev, V. I. (2003). *Otvetstvennost' special'nogo subekta prestuplenija po ugovolnomu pravu Ukrainy: dis. ... kand. jurid. nauk* [Responsibility of a special subject of a crime in the criminal law of Ukraine: dis. ... Cand. of jurid. sciences]. Odessa [in Russian].
2. Shemshuchenko, Ju. S., & Parhomenko, N. M. (2013). *Konstytucijni pryncypy v normah Kryminal'nogo kodeksu Ukrai'ny. Teorija ta praktyka konstytucionalizacii' galuzevogo zakonodavstva Ukrai'ny* [Constitutional principles in the norms of the Criminal Code of Ukraine. Theory and practice of constitutionalization of sectoral legislation of Ukraine]. Kyi'v: Jurydychna dumka,. 308 s.
3. Fesenko, Je. V. (2018). *Gumanizacija jak pryncyp kryminal'nogo prava Ukrai'ny* [Humanization as a principle of criminal law of Ukraine]. *Jurydychna Ukrai'na – Legal Ukraine*, 8, 21-25 [in Ukrainian].
4. Nalucyshyn, V. V. (2019). *Pryncypy kryminal'nogo prava derzhav Jevropejs'kogo Sojuzu* [Principles of criminal law of the European Union states]. *Zasady funkcionuvannja kryminal'noi' justycii'*: zbirnyk tez Vseukrai'ns'koi' zaochnoi' naukovo-praktychnoi' konferencii' (m. Hmel'nyc'kyj, 24 travnja 2019 roku). Hmel'nyc'kyj: Hmel'nyc'kyj universytet upravlinnja ta prava imeni Leonida Juz'kova – *Principles of the functioning of criminal justice*: a collection of abstracts of the All-Ukrainian correspondence scientific-practical conference (Khmelnjytsky,

- May 24, 2019). Khmelnytsky: the Leonid Yuzkov Khmelnytsky University of Management and Law [in Ukrainian].
5. Tytarenko, S. S. (2017). Analiz sankcij statej 205-1, 206, 206-2 KКУ [Analysis of article sanctions 205-1, 206, 206-2 CCU]. *Visnyk LDUVS im. E.O. Didorenka – Bulletin of LSUUA named after E.O. Didorenko*, 4 (80), 119-126 [in Ukrainian].
 6. Babanly, R. Sh. (2019). Pryznachennja pokarannja v Ukrai'ni: teoretyko-prykladni zasady [Sentencing in Ukraine: theoretical and applied principles]. Chernigiv. Desna Poligraf [in Ukrainian].
 7. Landina, A. V. (2017). Zabezpechennja prava sub'jekta zlochynu pryncypamy kryminal'nogo prava [Ensuring the right of the subject of the crime by the principles of criminal law. *Sudova apeljacija – Court appeal*, 1 (46), 66-73 [in Ukrainian].
 8. Zhytnyj, O. O. (2015). Pryncyp non bis in idem u kryminal'nomu pravi Ukrai'ny (symbioz nacional'nogo j mizhnarodnogo rivniv reglamentacii'). [The principle of non bis in idem in the criminal law of Ukraine (symbiosis of national and international levels of regulation)]. *Visnyk Kryminologichnoi' asociacii' Ukrai'ny – Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 1, 39-50 [in Ukrainian].
 9. Rudnjeva, O. (2012). Mizhnarodni standarty prav ljudyny ta pryncyp verhovenstva prava: do problemy spivvidnoshennja pravovyh javyshh [International human rights standards and the principle of the rule of law: to the problem of the ratio of legal phenomena]. *Jurydychna Ukrai'na – Legal Ukraine*, 4, 15-19 [in Ukrainian].
 10. Zagal'na deklaracija prav ljudyny vid 10 grudnja 1948 r. [Universal Declaration of Human Rights of December 10, 1948]. (2008). *Oficijnyj visnyk Ukrai'ny – Official Bulletin of Ukraine*, 93, 3103 [in Ukrainian].
 11. Konvencija pro zahyst prav ljudyny i osnovopolozhnyh svobod vid 04 lystopada 1950 r., z popravkamy, vnesenymy vidpovidno do polozhen' Protokoliv № 11 ta № 14 [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 November 1950, as amended in accordance with the provisions of Protocols № 11 and № 14] Retrieved from http://zako№2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].
 12. Goncharenko, V. G. & Romovs'ka, Z. V. (2013). Slovnyk jurydychny terminiv i ponjat'. Navchal'nyj posibnyk [Slovnyk jurydychny terminiv i ponjat'. Navchal'nyj posibnyk] Kyi'v, Justinian [in Ukrainian].
 13. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava vid 16 hrudnia 1966 r. URL: http://zako№2.rada.gov.ua/laws/show/995_043 [in Ukrainian].
 14. Konstytucija Ukrai'ny [Constitution of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> [in Ukrainian].
 15. Alenin, Ju. P. Ponjattja ta systema pryncypiv kryminal'nogo provadzhennja. [The concept and system of principles of criminal proceedings]. (2014). *Zbirnyk naukovykh prac' Nacional'nogo universytetu «Odes'ka jurydychna akademija» – Collection of scientific works of the National University «Odessa Law Academy»*. Odesa: Juryd. literatura, (Vol. 14), (pp. 78-89) [in Ukrainian].